

מלחמה לה' בעמלק

על מוסר מלחמה במצוות מחיית עמלק

הרב יהושע ון דייק

שאלתו של שאול המלך

בשבת החלה לפני חג הפורים, הקרויה בפי כל "שבת זכור", אנחנו קוראים את מצוות מחיית עמלק המופיעה בסוף פרשת כי תצא. הציווי הטוטאלי של הריגת כל עמלק, גברים, נשים וטף, מעלה קושי מוסרי גדול. בייחוד בדורנו שחי אחרי השואה הנוראה קשה מאוד לתפוס את גדרי מצווה זו. אי ההבנה בקיומה של מצווה זו היא לא רק מנת חלקו של דורנו אלא היא מנת חלקם של כל הדורות בעם ישראל, כפי שנראה בעזרת ה' במהלך מאמר זה. הראשון ששאל על מצווה זו הוא גם הראשון שהיה מחויב בקיומה באופן ישיר - שאול המלך. הגמרא במסכת יומא (כב, ב) מביאה דו שיח של שאול עם הקב"ה שבו הוא שואל על מוסריותה, או ליתר דיוק אי מוסריותה, לכאורה, של מצוות מחיית עמלק. הגמרא אומרת ששאול שואל את הקב"ה מדוע התורה מצווה להרוג נשים, טף ואפילו בהמות, מבלי להשאיר כל זכר? כמה חטאו הטף והצאן? וכך כותבת הגמרא:

"וַיִּרְבַּ בְּנַחַל" (שמו"א טו, ה) אמר ר' מני על עסקי נחל בשעה שאמר לו הקב"ה לשאול "לָךְ וְהַכִּיתָה אֶת עַמְלֵק" (שם, ג) אמר ומה נפש אחת אמרה תורה הבא עגלה ערופה כל הנפשות הללו על אחת כמה וכמה ואם אדם חטא בהמה מה חטאה ואם גדולים חטאו קטנים מה חטאו יצאה בת קול ואמרה לו "אַל תְּהִי צָדִיק הַרְבֵּה" (קהלת ז, טז).

הגמרא דורשת את הפסוקים המתארים את ערב המלחמה בעמלק המובאים בספר שמואל, שבהם נאמר: "וַיָּבֵא שְׂאוּל עַד עִיר עַמְלֵק וַיִּרְבַּ בְּנַחַל", והיא מנסה להבין את כוונת סוף הפסוק. היא מבינה שהמילה "וַיִּרְבַּ" היא מלשון מריבה, ואז נשאלת השאלה באיזו מריבה מדובר? הגמרא מביאה את דעתו של ר' מני שאומר שהכוונה

היא "על עסקי נחל", אך גם כוונת דבר זה אינה מובנת, והגמרא מבארת שהמילה "נחל" מקשרת אותנו לדבר נוסף הקשור לנחל והוא פרשת עגלה ערופה המופיעה בפרשת שופטים (דברים כא, א-ט):

כי ימצא חלל באדמה אשר ה' א-להיך נתן לך לרשתה נפל בשדה לא נודע מי הכהו: ויצאו זקניך ושפטיך ומדדו אל הערים אשר סביבת החלל: והיה העיר הקרבה אל החלל ולקחו זקני העיר ההוא עגלת בקר אשר לא עבד בה אשר לא משכה בעל: והורדו זקני העיר ההוא את העגלה אל נחל איתן אשר לא יעבד בו ולא יזרע וזרעו שם את העגלה פנחל: ונגשו הכהנים בני לוי כי כח ה' א-להיך לשרתו ולברך בשם ה' ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע: וכל זקני העיר ההוא הקרבים אל החלל ירחצו את ידיהם על העגלה הערופה פנחל: וענו ואמרו ידינו לא שפכו את הדם הזה ועיינינו לא ראו: כפר לעמך ישראל אשר פדית ה' ואל תתן דם נקי בקרב עמך ישראל ונכפר להם הדם: ואתה תבער הדם הנקי מקרבך כי תעשה הישר בעיני ה'.

במקרה שנמצא חלל בין שתי ערים אשר אף אחד לא יודע מה עלה בגורלו, אומרת התורה שיש למדוד ולבדוק איזו עיר היא הקרובה ביותר למקום הימצאו של החלל, וזקני אותה העיר אחראיים לקחת עגלה ולערוף את ראשה בנחל הסמוך לקורבן. בין שני המקורות הללו יש שתי נקודות משותפות: ראשית, המילה "נחל" מוזכרת בשניהם; שנית, בשניהם מדברים על שפיכות דמים, אמנם ממש לא באותו המובן. בהעלות הגמרא את הקשר בין המקרים היא בעצם מעלה את השאלה המוסרית לגבי מחיית עמלק. התורה בפרשת עגלה ערופה חסה על הרוג שלא נודע מי הכהו ודורשת לערוך טקס שלם שבו יוצאים זקני העיר ואומרים: "ידינו לא שפכו את הדם הזה ועיינינו לא ראו" - באמירה זו טמונה קבלת אחריות עקיפה של זקני העיר על הנעשה לחלל, כפי שאומר רש"י במקום: "וכי עלתה על לב שזקני בית דין שופכי דמים הם? אלא לא ראינוהו ופטרנוהו בלא מזונות ובלא לוייה". מפרשה זו עולה ששפיכות דמים זהו עניין חמור וקשה לעם ישראל עד כדי כך שאם לא נמצא האחראי על המוות, אנחנו לוקחים על החלל אחריות ציבורית. מתוך הבנה זו אומרת הגמרא ששאל המלך שאל: אם התורה כל כך חסה על דיני נפשו, כיצד היא מצווה להשמיד עם שלם? וכי אין בתוכם אנשים החפים מכל פשע? וכי הטף פשעו?!

בגמרא מובא שהקב"ה משיב לשאלתו של שאול ואומר לו: "אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יותר למה תשומם". הקב"ה משיב לשאל שיש מידות טובות אשר מגיעות ממקום מאוד טוב, אך כאשר משתמשים בהן בצורה מופרזת, הן עלולות להפוך למידות רעות. שאול מבקש לגלות רחמנות על עמלק, שזו מידה טובה מאוד המגיעה ממקום של צדקות, אך הקב"ה אומר לשאל שלא ישתמש במידה המצוינת הזאת

יותר מדי כי זה כבר עלול להיות מסוכן. מעין זה אנחנו מוצאים בדברי חז"ל במדרש תנחומא על פרשת מצורע (א) שאמרו: "כל שנעשה רחמן על האכזרי, לסוף נעשה אכזר על הרחמנים". ניתן לראות את מסקנת המדרש תנחומא בתוצאה התמוהה בסוף המלחמה של שאול בעמלק. שאול בא בתלונה לפני רבש"ע ושואל מדוע צריך להרוג נשים וטף ובהמות. לכאורה זו טענה מוסרית צודקת, אבל מפני שהוא פעל ביתר רחמנות, בפועל התוצאה הייתה תמוהה מאוד. הוא ריחם על אגג הרשע הגדול, שעליו ודאי לא היה צריך לחמול, וכן הוא חס על הרכוש - הצאן, ולעומת זאת את הנשים והטף הרג ולא חמל כדרישת המצווה. העובדה ששאול המלך שאל את השאלה הזו בתקופתו מעידה על גדלותו, על גדלות האומה שהוא עומד בראשה, ועל המידות הטובות בה, שהרי המנהיג מייצג את האומה. חשוב לזכור שאנחנו מדברים על תקופה שבה הכחדה של אויב במלחמה הייתה שיטה לגיטימית ומקובלת מאוד. דווקא בתקופה זו, כשרוב העמים סביבנו חיו בצורה ברברית, אבותינו הקדושים ועם ישראל היו אנשים מוסריים במידה נעלה אשר נלחמו למען הצדק ואפילו הסכימו להסתכן למענו.

גדרי המצווה ותשובתו של ספר "החינוך"

השאלה בה פתחנו מבוססת על נקודת ההנחה לפיה מצוות מחיית עמלק היא טוטאלית מאוד, באין אפשרות לעשיית תשובה מצדו. אך נשאלת השאלה האם היא באמת כזו?

הרמב"ם בהלכות מלכים ומלחמותיהם (ו, ד-ה) מחבר בין מצוות מחיית עמלק למצווה דומה לה מבחינת חיוב ההרג של זכרים, נשים וטף - מצוות מחיית שבעת העממין שעליהם נאמר: "רַק מֵעַרֵי הָעַמִּים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר ה' אֱ-לֹהֵינוּ נָתַן לָנוּ לְחַלּוֹת לָא תַחֲזִיחַ כָּל גִּישְׁמָה" (דברים כ, טז), וכותב:

ואם לא השלימו, או שהשלימו ולא קיבלו שבע מצוות - עושין עמהם מלחמה, והורגין כל הזכרים הגדולים, ובוזזין כל ממונם וטפם; ואין הורגין אשה ולא קטן - שנאמר "וְהַנְּשִׁים וְהַטָּף" (ראה דברים כ, יד; וראה דברים ב, לד), זה טף של זכרים. במה דברים אמורים? במלחמת הרשות, שהיא עם שאר האומות. אבל שבעה עממין ועמלק שלא השלימו, אין מניחין מהם נשמה: שנאמר "כִּן תַּעֲשֶׂה לְכָל הָעַרִים... רַק מֵעַרֵי הָעַמִּים... לא תַחֲזִיחַ כָּל גִּישְׁמָה" (דברים כ, טו-טז), וכן הוא אומר בעמלק: "תַמְחָה אֶת זְכָר עַמְלֵק" (דברים כה, יט).

הרמב"ם על פי חז"ל ריכך את המצווה וכתב שאין חלה מצוות הכחדה על שבעת העממין ועמלק המקבלים עליהם להשלים עם קיומם של ישראל ואת מצוות בני נח.

בנוסף לרמב"ם, גם ספר "החינוך" (מצווה תכה) מחבר בין שתי המצוות הללו:

להרוג שבעה עממים המחזיקין בארצנו טרם כבשנו אותה מהם, והם הכנעני והאמורי וכולי, ולאבדם בכל מקום שנמצאם, שנאמר עליהם: "הַחֲרֵם תַּחֲרִים אֹתָם" (דברים ז, ב)... משרשי המצוה, לפי שאלו השבעה עממים הם שהחלו לעשות כל מיני עבודה זרה וכל תועבות ה' אשר שנא, ועל כן בהיותם עיקר עבודה זרה ויסודה הראשון נצטוינו עליהם למחותם ולאבדם מתחת השמים, לא יזכרו ולא יפקדו בארץ החיים, ובמצותנו זאת עליהם להחרימם ימצא לנו תועלת נאבד זכרם מן העולם ולא נלמד ממעשיהם. וגם יש לנו לקח מוסר בזה שלא נפנה אחר עבודה זרה, כי ברדפנו אחר כל איש מהמשפחה הרעה הזאת להרגו על התעסקם בעבודה זרה, לא יעלה על לב איש לעשות כמעשיהם בשום פנים.

ספר "החינוך" מבאר שהעובדה שהתורה כל כך החמירה ביחסה לעובדי עבודה זרה באה ללמדנו עד כמה הדבר חמור ומצריך לצאת למלחמת חורמה כנגדו, ממשיך "החינוך":

ואין לשאול כלל למה נבראו האמות הרעות אלו אחר שסופן לאבד לגמרי מן העולם, כי כבר ידענו שרשות נתונה היא בידו של אדם להיות טוב או רע, ושלא יכריח השם את האדם על אחד מהם, ואחר שכן נאמר כי שבעה עממים אלו קלקלו מעשיהם והרשיעו עד שנתחיבו כלן אבדון ומות, ובתחילת הבריאה היו ראויים גם לטובה.

"החינוך" שואל בשביל מה הקב"ה ברא אותם אם דינם הוא מוות? ותשובתו היא, שהקב"ה לא ברא אדם רשע, אלא שהקב"ה נתן לו בחירה חופשית ואת האפשרות להחליט באיזו דרך הוא רוצה ללכת, ואם אותו אדם בחר ללכת בדרך הרשעה אז סופו יהיה מוות. שבעת העממין לא הוכרחו לעבוד עבודה זרה אלא בחרו בכך ולכן הקב"ה מעניש אותם. בהמשך דבריו מקשר "החינוך" בין מצוות מחיית עמלק לבין מצוות מחיית שבעת העממין:

ואל הטעם הזה נסמך מצות כליון עמלק... ואם נחפץ נאמר עוד כי אפשר שהיה להם בזמן מן הזמנים שעת הכושר, ומפני אותה השעה זכו להבראות, או אולי נאמר שיצא מבין כולם אדם אחד הגון ובשבילו זכו כולן להבראות, וכעניין שמצינו חכם אחד שאמרו זכרונם לברכה שהיה מבני בניו של עמלק והוא אנטונינוס, ואין מן הנמנע אצל הבורא לקראת כמה בני אדם בשביל אחד כי הוא ברוך הוא לא יראה עמל בכל אשר יחפוץ עשוהו בהנחת חפצו יעשה כל אשר חפץ, והוא ברוך הוא המבין את כל מעשינו יודע מה צורך לאחרים אל האחד המיוחד כי יבראו כולם בשבילו.

ספר "החינוך" מסביר שסמיכות הפרשיות בתורה הוא לא מקרי אלא בא ללמדנו שיש קשר בין המצוות. לשאלה שהעלה קודם - אם הם רשעים, מדוע בראם? - הוא

מביא עוד טעם נוסף, שמעבר לבחירה החופשית שניתנה לכל אדם והם ניצלוה לרעה, יש סיבות א-להיות לפיהן יכול הקב"ה לברוא אומה שלימה כדי להוציא ממנה צדיקים בודדים. הסבר זה אולי מתרץ את השאלה מדוע נבראה אומה זו, אך עדיין אינו מקל מעלינו את השאלה המוסרית שעומדת מאחורי הציווי על הריגת הטף.

המשך גדרי המצווה ותירוציו של רבנו בחי

את אותן השאלות אשר אנו שואלים על מצוות מחיית עמלק, שואל רבנו בחי בפירושו על התורה (דברים כ, י) בהקשר למצוות מחיית שבעת עממין, וזו לשונו:

אם לבך חוכך לומר שאנו עושין בזה חמס עם הטף שלא חטאו לנו, הנה זה דין שמים וגזרת הכתוב הוא.

בהמשך יתרץ רבנו בחי תירוצים נוספים, אך התירוץ הפותח האומר שכך ה' ציווה, מלמדנו מסר חינוכי ראשון במעלה. יש לנו ודאיות מוחלטת בכך שמה שה' מצווה זהו הטוב האמיתי והמוחלט. לפעמים לא כל דבר מובן בשכלנו אך כשאיינו מבינים, אנחנו נשארים ב"צריכים עיון" כלפינו, ולא כלפי רבש"ע! אמנם אנו מנסים להסביר ולקרב את הדברים לשכלנו כדי שיהיה לנו קל יותר להזדהות עם המצווה, ובשל כך אנו לומדים את טעמי המצוות, אך בסופו של דבר אנו עבדי ה' העושים רצונו ומבטלים רצונו מפני רצונו. רק מתוך גישה זו אנו יכולים להמשיך לברר ולעייין, ולנסות לקרב את הדברים לליבנו, ועל כן ממשיך רבנו בחי:

ועוד שכיון שהקב"ה עוקר כחם למעלה, מה שאנו עושין להם למטה כאילו לא עשינו כלום, וכמו שדרשו רז"ל (סנהדרין צו, ב): "קמחא טחינא טחינת, אריא קטילא קטילת, קרתא יקידתא יקידת". ואין בזה חמס ואין זה נחשב להריגה שכבר הרוגים הם.

הקב"ה היודע עתידות, אשר ברא את האומה הזאת ויודע שבהכחדתה יהיה יותר טוב לעולם, עקר כוחה בשמים, וכדי לזכות את עם ישראל הוא נתן לנו להיות שליחיו בארץ, ולעקור את כוחם למטה. אך רבנו בחי לא הסתפק בתירוץ זה והוא מביא תירוץ נוסף:

ועוד שאף אם לא יחשבו הרוגים אין חמס בהריגת הטף שהם ענפי שרש המרי, הגוי המר והנמחר, שהרי בודאי יהיו אוחזין דרכי האבות לעשות כל תועבת ה' אשר שנא וילמדו ישראל מהם, וכן הזכיר בפרשה זו: "לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא יִלְמְדוּ אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת כְּכָל תּוֹעֲבוֹתָם" (דברים כ, יח). ושמה תאמר כשיגדלו יבאו בברית ויעשו תשובה, צא ולמד מי המתיר דמם, הש"י שהוא יודע שלא יעשו תשובה. וכן אמר

ישעיה ע"ה בפירושו: "הכינו לְבָנֵי מִטְבַּח בְּעוֹן אֲבוֹתָם בְּלִקְמוֹ וּיְרָשׁוּ אֶרֶץ וּמְלָאוּ פְּנֵי תֵבֵל עָרִים" (ישעיה יד, כא). וא"כ אלו הנחנום חיים, הלא חייהם סבה לנזק גדול מאד יותר מנזק ההריגה, וקרוב הוא אצל השכל שיעשה האדם נזק מועט כדי לדחות נזק גדול, כי האיש הנלבב והמשכיל יפיל עצמו מן הגג להנצל מן הסכנה, או יכרות ידו או רגלו או אבר מאבריו להציל כל גופו, או ישתה המשקה המר כלענה כדי שידחה ממנו החולי, והנה הוא בכל זה אינו עושה לנפשו חמס, אך עושה חסד עם עצמו להחיות את נפשו, ומאחר שהאדם עושה לעצמו כן וא"א לדונו חמס כל שכן שאיננו חמס העושה כן לנפש אחרים, ומטעם זה התירה תורה הריגת הטף ושיעשה נזק מועט כדי שידחה נזק גדול שהיה מגיע לעולם בחייהם ואין בזה חמס, אבל הוא ענין שכלי למתבונן בו.

הריגת הנשים יותר מובנת הואיל וגם להן יש חלק חשוב בעבודה הזרה, הן בכך שהן עובדות בפועל והן מפני שהן מחנכות לכן. אם כן, רבנו בחיי מתייחס בעיקר לשאלת הריגת הטף, ועונה כי ילד שגדל בבית בו עובדים עבודה זרה ועושים חמס וכל תועבת מצרים, ודאי ינהג גם הוא כך לכשיגדל. על כן, כדי למנוע נזק עתידי כדאי להרוג אותם. אך רבנו בחיי מקשה מהאפשרות שאולי בכל זאת תהיה איזו נשמה שתחזור בתשובה - "שמא תאמר יבואו בברית ויעשו תשובה". על כך הוא אומר שאם הקב"ה היודע את העתיד ציווה אותנו להרוג אותם, ברור שאף אחד מהם לא עשוי לעשות תשובה, ולכן אף אחד מהם לא אמור להינצל. ניתן להסביר את דבריו על ידי משל מהתקופה שלנו: אדם שח"ו מתגלה בגופו גידול, אשר לפי כל תחזיות הרופאים עתיד להתפשט לכל הגוף ולסכן אותו עד מוות, ודאי יסכים שיכרתו לו יד או רגל על מנת להציל את כל הגוף. דברים דומים אומר רבנו בחיי בענייננו. כשישנו מזיק קטן שידוע שעתידי להיות מזיק גדול, ויש אפשרות להכחיד אותו כעת ולהציל את העולם, אין בכלל שאלה או ספק אם לעשות זאת או לא. כל השאלות המקוננות בנו נובעות בעקבות אי ידיעת העתידות. ברור לכולנו שאם הייתה אפשרות לדעת כבר בקטנותו של צורר גדול מה הוא יעשה לכשיגדל, כלל לא היה מקונן בליבנו הספק אם להשמידו. לנו רק חסרה הנבואה. אך גם בתירוץ זה לא הסתפק רבנו בחיי, והוסיף:

והנה כשהתיר הכתוב להרוג את כל הנשים והטף אין זה אלא כשלא השלימו, אבל השלימו כל האומות שוות לענין השלום, ואפילו שבעה גוים, שכן כתוב ביהושע (יא, יט-כ): "לא היתה עיר אשר השלימה אל בני ישראל בלתי החוי ישיבי גבעון את הכל לקחו במלחמה: כי מאת ה' היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל למען החרים". מכלל ששלח להם לשלום ולא קבלו. וכן שנינו בספרי: (ירושלמי שביעית ו, א) "שלשה כתבים שלח יהושע עד שלא נכנס לארץ, הראשון שלח להם: כל מי שרוצה להשלים יבא וישלים, חזר ושלח: כל הרוצה לפנות יפנה,

חזר ושלח: כל הרוצה לעשות מלחמה יעשה מלחמה". ואמרו בירושלמי (שם):
 "הגבעונים השלימו, הגרגשי פנה, שלשים ואחד מלכים עשו מלחמה".

תירוץ זה ממתק בצורה נוספת את הקושיה על המצווה. מלחמת החורמה לא מתרחשת סתם ככה. רק לאחר שהם לא הסכימו לקבל את מרות ישראל וכן את שבע מצוות בני נח, קיבלה מלחמה זו תוקף של מלחמת מצווה כנגד העבודה זרה של שבעת העממין או כנגד הרע שעמלק עשה לנו. מלחמה שבה שייך הדין של: "לא תחיה כל נשמה" (דברים כ, טז). דברים אלו נפסקו להלכה ברמב"ם כפי שהבאנו לעיל וכפי שנראה בהמשך, ובתירוץ זה רבנו בחיי עונה לנו על השאלה ששאלנו ועונה כי המצווה אינה טוטאלית, כיוון שהייתה לעמלק הזדמנות לחזור בו.

האם מחייבת עמלק מצווה לדורות?

את המאמר פתחנו בשאלה המוסרית שגורמת למצווה זו להתיישב על ליבנו בקושי רב. יש להתבונן האם עוד ישנו תוקף למצווה או שמא היא כבר קוימה. הרמב"ם ב"ספר המצוות" (מצוות עשה, קפז) עוסק בשאלה זו ובדרך אגב מבאר מהי מצווה לדורות ומהי מצווה לשעה, וזו לשונו:

והמצוה הקפ"ז היא שצונו להרוג שבעה עממין ולאבדם. שהם היו שורש עבודה זרה ויסודה הראשון. והוא אמרו יתעלה: "הַחֲרֵם תַּחֲרִימֵם" (דברים כ, יז). ובאר לנו בהרבה כתובים (שם ז, ד; שם כ, יח; שמות כג, לג) שסבת זה כדי שלא נלמד מכפירתם. והנה באו כתובים רבים לזרז על הריגתם ולחזק בזה. ומלחמתם מלחמת מצווה. ואולי יחשוב חושב כי זו מצווה שאינה נוהגת לדורות אחר ששבע' עממין כבר אבדו. וזה אמנם יחשוב אותו מי שלא הבין עניין נוהג לדורות ואינו נוהג לדורות. וזה כי הצווי שנגמר בהגיע תכליתו מבלתי שיהיה זה תלוי בזמן ידוע לא ייאמר בו אינו נוהג לדורות אבל הוא נוהג בכל דור שימצא בו אפשרות הדבר ההוא. התחשוב כשיאבד השם יתעלה זרע עמלק לגמרי ויכרייתו עד אחריתו כמו שיהיה במהרה בימינו כמו שהבטיחנו יתעלה "כי מַחֵה אֶמְקָה אֶת זֵכֶר עַמְלֵק" (שמות יז, טז) [הנאמר אז שאמרו יתעלה (שבמצווה קפח) תִּמְחָה אֶת זֵכֶר עַמְלֵק (דברים כה, יט)] אינו נוהג לדורות. זה לא ייאמר, אבל הוא נוהג בכל דור ודור כל זמן שנמצא מזרע עמלק מצווה להכריתו. וכן להרוג שבע' עממין ולאבדם צווי נצטוינו בו והוא מלחמת מצווה ואנחנו מצוויים לחטט אחריהם ולרדפם בכל דור ודור עד שיכלו ולא ישאר מהם איש. וכן עשינו עד אשר תמו ונכרתו על ידי דוד ונתפזרו הנשארים ונתערבו בין האומות עד שלא נשאר להם שם. ולא בעבור שנכרתו תהיה המצווה שנצטוינו בה להרגם אינה נוהגת לדורות כמו שלא נאמר במלחמת עמלק אינה נוהגת לדורות ואפילו אחר כלותם ואבדם. מפני שאלה המצוות אינן נקשרות בזמן ולא במקום מיוחד, כמו המצוות המיוחדות במדבר (הנז'

שרש ג) או במצרים, אבל הם נקשרות בו כל זמן שיימצא שיהיה איפשר בו הצווי ההוא. ובכלל הנה ראוי לך להבין ולדעת ההבדל אשר בין המצוה ובין הדבר שנצטוינו עליו. כי פעמים תהיה המצוה נוהגת לדורות אבל יהיה הדבר שנצטוינו עליו כבר נעדר באחד מן הדורות. ולא בהעדר הדבר שנצטוינו עליו תשוב המצוה אינה נוהגת לדורות. אבל תהיה אינה נוהגת לדורות כשיהיה הענין בהפך והוא שיהיה דבר אחד נמצא בעניין אחד מן הענינים והיה חייב לעשות בו מעשה אחד או משפט אחד בזמן אחד מן הזמנים והוא היום בלתי נוהג ואעפ"י שהדבר ההוא נמצא באותו ענין.

הרמב"ם כתב שמצוות מחייבת עמלק היא מצווה הנוהגת לדורות, אבל פירוש הדבר אינו שיש לנו עניין למשוך את המצווה הזאת לנצח נצחים. ברגע שבעזרת ה' תהיה לנו הזדמנות לקיימה, נקיימה בלי היסוס, ולאחר קיומה המלא לא נשאר עוד עניין מעשי במצווה זו, ואף על פי כן קרויה היא "מצווה הנוהגת לדורות", כי כל עוד היא קיים עמלק הייתה מצווה להכחידו מה שאין כן במצווה שנהגה רק ליוצאי מצרים וכדומה. אלא שבהסבר דבריו כתב הרמב"ם במפורש שמצווה זו עדיין לא קוימה במלואה והיא תקוים: "כמו שיהיה במהרה בימינו".

כידוע, בכל העניינים ההלכתיים הנוגעים להלכות מלכים ומלחמות יש לנו רק פוסק אחד והוא מורנו הרמב"ם, וכך הוא פסק בתחילת הלכות מלכים ומלחמותיהם (א, א-ב):

שלש מצוות נצטוו ישראל בשעת כניסתן לארץ - למנות להם מלך שנאמר "שום תשים עליך מלך" (דברים יז, טו), ולהכרית זרעו של עמלק שנאמר "תמחה את זכר עמלק" (שם כה, יט), ולבנות להם בית הבחירה שנאמר "תדרשו ובאת שמה" (דברים יב, ה). מינוי מלך קודם למלחמת עמלק, שנאמר "אתי שלח ה' למשחך למלך... עתה לך והכיתה את עמלק" (ראה שמו"א טו, א-ג). והכרתת זרע עמלק קודמת לבנין הבית, שנאמר "ויהי כי יושב המלך בביתו וה' הניח לו מסביב מכל איביו. ויאמר המלך אל נתן הנביא ראה נא אנכי יושב בבית ארזים..." (שמו"ב ז, א-ב).

בסעיף ב הרמב"ם מבאר שסדר הדברים הוא דווקא בצורה זו: מינוי מלך, מחייבת עמלק ובניית בית המקדש. בהמשך דבריו כותב הרמב"ם (ה, א):

אין המלך נלחם תחילה, אלא על מלחמת מצוה. ואיזו היא מלחמת מצוה? זו מלחמת שבעה עממים, ומלחמת עמלק, ועזרת ישראל מצר שבא עליהם. ואחר כך נלחם במלחמת הרשות - והיא המלחמה שנלחם עם שאר העמים, כדי להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדולתו ושמעו.

בנוסף לפסיקתו כי זו מצווה הנוהגת לדורות, הרמב"ם מגדיר את מחיית עמלק כמלחמת מצווה. לכאורה נראה בדבריו שאין הבדל הלכתי בין מצוות מחיית עמלק לבין מלחמת שבעת העממין, אך בהמשך דבריו מחלק הרמב"ם ביניהן (ה, ד-ה):

מצות עשה להחרים שבעה עממין, שנאמר "הַחֲרֵם תַּחְרִימֵם" (דברים כ, יז); וכל שבא לידו אחד מהן, ולא הרגו - הרי זה עובר בלא תעשה, שנאמר "לא תחיה כל נֶשְׁמָה" (שם, טז). וכבר אבדו, ואבד זכרם. וכן מצות עשה לאבד זרע עמלק, שנאמר "תמחה את זכר עמלק" (דברים כה, יט)... ומצות עשה לזכור תמיד מעשיו הרעים ואריבתו, כדי לעורר איבתו - שנאמר "זכור את אשר עשה לך עמלק" (שם, יז). מפי השמועה למדו, "זכור" בפה; "לא תשכח" (שם, יט) בלב, שאסור לשכוח איבתו ושנאתו.

מדברי הרמב"ם בהלכות אלו עולה כי יש הבדלים בהלכות בין מלחמות המצווה: במלחמת "עזרת ישראל מיד צר" אין חיוב של מחייה, בשונה ממלחמת שבעת העממין ועמלק שבהן יש חיוב מחייה; כמו כן, עולה מדבריו כי יש הבדל בין מלחמת שבעת העממין לעמלק מפני שבשבעת העממין הרמב"ם כתב שכבר "אבד זכרם", דבר שהוא אינו כותב לגבי עמלק. נראה שהרמב"ם מסתמך על הגמרא במסכת ברכות (כח, א) שבה נאמר:

א"ל ר' יהושע וכי עמון ומואב במקומן הן יושבין כבר עלה סנחריב מלך אשור ובלבל את כל האומות שנאמר "ואֶסִיר גְבוּלֹת עַמִּים וְעַתּוּדוֹתֵיהֶם שׁוֹשְׁתִי וְאוֹרִיד כְּאֲבִיר יוֹשְׁבֵימָם" (ישעיהו י, יג) וכל דפריש מרובא פריש.

לאחר מכן, בפרק שישי (א-ב), כאשר הרמב"ם מפרט את התנאים המקדימים לגבי המלחמות, הוא כותב הלכה כללית לגבי כל מלחמה, כולל מלחמת שבעת עממין וכולל מלחמת עמלק:

אין עושין מלחמה עם אדם בעולם, עד שקוראין לו לשלום - אחד מלחמת הרשות, ואחד מלחמת מצווה: שנאמר "כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום" (דברים כ, י). אם השלימו, וקיבלו שבע מצוות שנצטוו בני נח עליהן - אין הורגין מהן נשמה; והרי הן למס, שנאמר "יהיו לך למס ועבדוך" (שם, יא). קיבלו עליהן המס, ולא קיבלו העבדות, או שקיבלו העבדות, ולא קיבלו המס - אין שומעין להם עד שיקבלו שניהם.

לאחר מכן בהלכה ג כותב הרמב"ם: "ואסור לשקר בכריתם ולכזב להם אחר שהשלימו וקבלו שבע מצוות". אך מה קורה אם לא השלימו? על כך הוא משיב:

ואם לא השלימו או שהשלימו ולא קבלו שבע מצוות, עושין עמהם מלחמה והורגין כל הזכרים הגדולים. ובוזזין כל ממונם וטפם. ואין הורגין אשה ולא קטן שנ'

והנשים והטף זה טף של זכרים. במה דברים אמורים במלחמת הרשות שהיא עם שאר האומות. אבל שבעה עממין ועמלק שלא השלימו אין מניחין מהם נשמה שנ: "כִּן תַּעֲשֶׂה לְכָל הָעָרִים... רַק מְעָרֵי הָעַמִּים לֹא תַחֲיֶה כָּל נֶשְׁמָה", וכן הוא אומר בעמלק "תִּמְחָה אֶת זִכְרֵ עַמְלֵק". ומנין שאינו מדבר אלא באלו שלא השלימו שנ: "לֹא הִיְתָה עִיר אֲשֶׁר הַשְּׁלִימָה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּלִתי הַחַיִּי יִשְׁבִּי גִבְעוֹן אֶת הַכָּל לְקַחוּ בַּמִּלְחָמָה: כִּי מֵאֵת ה' הִיְתָה לְחֹזֶק אֶת לְבָב לְקִרְאֵת הַמִּלְחָמָה אֶת יִשְׂרָאֵל לְמַעַן הַחֲרִימָם" (יהושע יא, יט-כ). מכלל ששלחו להם לשלום ולא קבלו.

כאמור לעיל, הרמב"ם מדגיש שגם במלחמת עמלק וגם במלחמת שבעת העממין, רק במקרה שקוראים להם לשלום והם לא השלימו, מקיימים "לֹא תַחֲיֶה כָּל נֶשְׁמָה", אך אם השלימו אין מלחמה כלל! דבר זה מתקשר להלכה א (שם): "שֵׁאִין עוֹשִׂין מִלְחָמָה עִם אָדָם בְּעוֹלָם עַד שְׁקוֹרָאִים לוֹ לְשִׁלּוּם אַחַד מִלְחָמַת רְשׁוּת וְאַחַד מִלְחָמַת מִצְוָה" - "מִלְחָמַת מִצְוָה" זו הגדרה הכוללת גם את מלחמת עמלק וגם את מלחמת שבעת העממין!

הראב"ד (על הלכה ד) חולק על הרמב"ם בנוגע לעמלק ושבעה עממין שהשלימו, לדעתו לא די בכך אלא יש צורך גם בקבלת שבע מצוות בני נח. אך הכסף משנה במקום טוען שאפשר להבין את הרמב"ם כדברי הראב"ד ואם כך אין מחלוקת, וזו לשונו:

טעמו לומר ששבעה עממין ועמלק אע"פ שהשלימו ורצו לקבל עליהם מס ועבדות והורגין אותם. אלא שאפשר לטעון בעד רבינו ולומר שבכלל השלימו הוא קבלת שבע מצוות שאם קבלו עליהם שבע מצוות הרי יצאו מכלל שבעת עממין ומכלל עמלק והרי הם כבני נח הכשרים.

מבואר בדבריו שכשאדם מעמלק או משבעת העממין מקבל על עצמו את שבע מצוות בני נח, הרי הוא מוציא את עצמו מכלל העמים המחוייבים במחייה והם נחשבים כבני נח כשרים.

מציאות עמלק בימינו

נחזור לשאלה בדבר מציאותו של עמלק בימינו. ישנם שני מקומות בדברי הרמב"ם מהם ניתן ללמוד האם לדעתו מציאות עמלק נעלמה מן העולם או לא. ראשית, כפי שהוזכר לעיל, מדברי "ספר המצוות" משמע שמצוות מחיית עמלק עדיין לא קוימה, ותקוים, כדבריו, "במהרה בימינו". זאת ועוד, הרמב"ם ב"ד החזקה" כתב את הביטוי "אבד זכרם" רק בנוגע לשבעת העממין אך לא בנוגע עמלק, דבר שאולי מראה כי לדעתו מציאות עמלק לא נעלמה מן העולם. בנוסף, הרמב"ם בהלכה הראשונה בפרק אחד עשר כותב:

המלך המשיח עתיד לעמוד, ולהחזיר מלכות בית דוד לישנה הממשלה הראשונה, ובונה מקדש, ומקבץ נדחי ישראל. וחזירין כל המשפטים בימיו, כשהיו מקודם מקריבין קרבנות, ועושין שמטין ויובלות ככל מצותן האמורה בתורה.

לפי דברים אלו עולה שאולי בזמן שמלך המשיח יגיע, מצוות מחיית עמלק תשוב להתקיים במקביל להקמת בית המקדש, והרי כבר ראינו שהרמב"ם כותב כי מצוות אלו מחוברות:

שלוש מצוות נצטוו ישראל בשעת כניסתן לארץ - למנות להם מלך... ולהכרית זרעו של עמלק... ולבנות להם בית הבחירה.

ידוע שהרמב"ם כתב בספר "משנה תורה" את ההלכות שתתקיימנה לעתיד לבוא, ואם כך פתח את הלכות מלכים ומלחמותיהם, מסתמא התכוון לומר שמצוות אלו תתחדשנה בעתיד.

העובדה שהרמב"ם לא הזכיר בהלכות מלכים את הביטוי "וכבר אבד זכרם" בהקשר לעמלק, וכן, העובדה שהרמב"ם פותח את הלכות מלכים בשלוש מצוות שנצטוו ישראל בכניסתם לארץ, וביניהן את מחיית עמלק, הובילו הרבה פוסקים לדון בשאלה מהי באמת דעתו של הרמב"ם בנוגע למציאות עמלק בימינו. הגרי"ד סולובייצ'יק במאמרו "קול דודי דופק"¹ (עמ' 101) ניסה לתת מענה לשאלה זו:

ההשגחה מנסה אותנו שוב פעם במשבר העובר על ארץ ישראל. מן הראוי לקבוע כאן בגלוי: אין הדבר נוגע לעתידה הפוליטי של הארץ בלבד. מזימות הערבים אינה מכוונת רק לעצמאותה המדינית, אלא כלפי עצם קיומו של הישוב בכלל. הם שואפים להשמיד, חלילה, את הישוב מאיש ועד אשה, מעולל ועד יונק, משור ועד שה. באחת האספות של המזרחי אמרתי בשם אבא מרי ז"ל, כי פרשת "מִלְחָמָה לַה' בְּעַמְלֵק מִדֵּר דֵּר" (שמות יז, טז) אינה מוגבלת בחלוחה הצבורית כמלחמת מצוה לגזע מסויים. אלא כוללת חובת התקוממות נגד כל אומה או קבוצה החדורה שגעון של שנאה, והמכוונת את משטמתה כלפי כנסת ישראל. כשאומה חורת על דגלה "לכו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד" היא הופכת עמלק. בשנות השלושים והארבעים מלאו תפקיד זה הנאצים והיטלר בראשם. הם היו העמלקים, נציגי שגעון האיבה של התקופה האחרונה. כיום ממלאים את מקומם המוני נאצר והמופתי.

¹ "קול דודי דופק" הינו מאמר מפורסם שכתב הרב יוסף דב סולובייצ'יק, המבוסס על נאום פרו-ציוני שנשא ביום העצמאות השמיני של מדינת ישראל.

הגרי"ד זצ"ל מגדיר מחדש את המושג "עמלק". הוא אומר שכל אומה החוררת על דגלה את המטרה להשמיד את עם ישראל היא אומה עמלקית. המקור לחידוש כה משמעותי במצווה זו מוסבר בהערה 23 שם:

בנוגע לז' עמים כתב הרמב"ם, בפרק ה' מהלכות מלכים, הלכה ד' כדברים האלה... אולם, ראה זה פלא: בנוגע למצוות מחיית עמלק לא הוסיף הרמב"ם את שלש המלות "וכבר אבד זכרם"... יש לתמוה, מדוע לא נשתמש בכללו של ר' יהושע (ברכות כח, א), ש"בא סנחריב ובלבל את כל האומות" גם ביחס לעמלק? התשובה על שאלה זו היא פשוטה מאוד: הכתוב מעיד, כי עמלק עדיין קיים בעולם. צא וראה מה אמרה תורה: "מִלְחָמָה לְה' בְּעַמְלֵק מִדֶּרֶךְ", אם כן אי אפשר לעמלק להמחות מן העולם עד ביאת המשיח. כך אמרו חז"ל: "אין הכסא שלם ואין השם שלם עד שיימחה זרעו של עמלק". אבל - היכן הוא? התשובה שמעתי פעם מפי אבא מרי זצ"ל, כי כל אומה המתנכלת לכלות את כנסת ישראל הופכת, על פי הלכה, עמלק. אבא מרי הוסיף: בנוגע לעמלק עצמו נצטוונו בשתי מצוות: א) חובת מחיית זכרו, המוטלת על כל יחיד בנוגע לבן עמלק... וגם ב) בהתכוננות מלחמתית של הצבור נגד עמלק כעם, כמבואר בפרשת בשלח: "מִלְחָמָה לְה' בְּעַמְלֵק מִדֶּרֶךְ". ביחס לאומה אחרת העומדת עלינו לכלותנו, מצווים אנו להלחם בה בשעה שהיא מתכוננת נגדנו, ומלחמתנו נגדה היא מלחמת מצווה, על פי גזירת הכתוב: "מִלְחָמָה לְה' בְּעַמְלֵק מִדֶּרֶךְ", אבל חיוב מחיית יחידים על פי פרשת כי תצא נאמרה רק ביחס לגזע עמלק. אמנם דברי הרמב"ם מוסבים גם כלפי החיוב של מחיית יחידים, שאינו חל לגבי אומה אחרת, המזימה כליון לישראל, מכל מקום, כיון שחובת מלחמה בעמלק משתיכת אליה, לא השתמש במטבע "וכבר אבד זכרו". ישנה חלוצת עמלק גם עכשו, לאחר שהאומות נתבלבלו. ואולי זוהי דעתו של הרמב"ם, שפסק בפרק ה' מהלכות מלכים, הלכה א, כי מלחמת "עזרת ישראל מיד צר" שבא עליהם היא מלחמת מצווה. נכללת היא בכלל פרשת "מִלְחָמָה לְה' בְּעַמְלֵק מִדֶּרֶךְ". אמנם הזכיר שמה את מלחמת עמלק ביחוד, בכל זאת יש לומר, כי גם "עזרת ישראל מיד צר" שעמד עליה לכלותה משתיכת לפרשה זו.

הגרי"ד מבאר שמכך שהרמב"ם כתב את הביטוי "וכבר אבד זכרם" ביחס לשבעת העממין ולא ביחס לעמלק, משמע שעמלק עדיין קיים. וקשה, שהרי סנחריב בלבל את האומות ואף את עמלק? ומתרץ הגרי"ד זצ"ל שישנו עמלק נוסף שהינו אומה הקמה נגד ישראל ורוצה לכלותה. אף שהלכתית קשה להכיל בדברי הרמב"ם שמצוות מחיית עמלק - גברים, נשים וטף - תחול על כל האומה הרוצה בהכחדת ישראל, מכל מקום מבחינה רעיונית זה נותן משנה תוקף למלחמה נגד אומה הרוצה בהכחדתנו מן העולם, והיא מקבלת את הכותרת: "מִלְחָמָה לְה' בְּעַמְלֵק מִדֶּרֶךְ". כמו כן, מדבריו רואים שהאידיאולוגיה העמלקית עדיין קיימת בעולם וכנראה עוד תהיה

קיימת בעתיד. והמדקדק בדבריו יוכיח שישנו עמלק גזעי שבו יש מצוות הכחדה וישנו עמלק רעיוני שבו קיימת המצווה של "מִלְחָמָה לְה' בְּעַמְלֵק מִדֹּר דָּר". ויכול להיות שעמלק הגזעי אכן עבר מן העולם על ידי סנחריב שבלבל את אומות העולם ומדין "כל דפריש - מרובא פריש", ובוה שבעת העממין ועמלק אכן שווים. אך ישנו עמלק נוסף והוא אומה הרוצה בהכחדת ישראל, עמלק זה, לדעתו, לא עבר מן העולם. על פי דבריו ניתן להוסיף ולומר שההשגחה הא-להית דאגה לאיבודו הגזעי של זרע עמלק בזכות הקידום המוסרי שחל בעולם בזכות תורתנו הקדושה. ומשמיא גרמו ליה שלא נצטרך לעסוק עוד בצידה המעשי של המצווה והיא נעשתה על ידי רבש"ע, ובפועל גזע עמלק הוכחד. דברים אלו רמוזים בדברי הרב זצ"ל כפי שיובאו בהמשך.

תשובת הרב קוק לשאלה המוסרית

במאמר הנקרא "על דעת ה' ומלחמות ה'" הנמצא בספר "מאמרי הראי"ה" (עמ' 507) עוסק מרן הראי"ה קוק זצ"ל בפן המוסרי של מחיית עמלק. הרב מסביר שהשאלה לגבי מוסריותה של המצווה נובעת מכך שהעולם התקדם מבחינה מוסרית, ולכן קשה לנו בדורנו לתפוס את גדרי מצווה זו. בעבר היו עמים נוראיים וברברים שהתנהגו ממש כחיות טרף, ואם הם היו ממשיכים להתקיים העולם היה מלא באכזריות, בהרס ובחורבן. כדי שהעולם יהיה מקום טוב יותר ומוסרי יותר, היה צורך למחות את העמים המפריעים לעולם בהתקדמותו המוסרית - כפי שציווה אותנו הקב"ה ביחס לזרע עמלק.

והמעמד החי של המוסר הטהור במקורו הבטוח הוא מוכרח לנצח את העולם, אותו העולם האומלל מבלעדיו. הרשע והסכלות הנם עומדים נגדו. הוגי הדעות הטהורות, שהם הגרעין היסודי של האנושיות, שבשבלם היא חיה, הנם תמיד לוחמים את רעי האדם, המשימים את התכונה של החיה הרעה שבאנושיות הבסרית למטרת חייהם, הפרטיים והחברתיים. המלחמה הקדושה הזאת איננה מלחמה מכוונת דווקא נגד אישים אחרים. גם - ובייחוד - נגד עצמו נלחם האדם, נגד הרע שבו, נגד כעורו. ולעת הצורך הוא מוכן למות מות גבורים וקדושים, לטובת הרעיון העליון המחיה כל, לא בפחות מרץ ממה שהוא מוכן להמית בגללו את מי שהוא חוצץ בעד האור.

לפני שהרב בא לענות על שאלת המוסר, הוא מדגיש בפנינו שבמלחמת מצווה היו גם הרוגים מעם ישראל. העובדה שבמצווה יש חובת מסירות נפש, מסמנת כי היא גם טומנת בחובה חובה מוסרית גדולה.

הנבואה, הצופה ברוח אלוקים חיים אל נשמת גוי ואדם, העידה על גזע עמלק, שנגודו לאור ישראל הוא נגוד עצמי, שתרופה אין לו כי אם מחות זכרו, כדי לישר את הדרך של התולדה הישראלית מאבן המכשול היותר גדול, - זאת הנבואה בעצמה היא הצופיה הליכות האדם אל אושר השלום ועדנת האהבה היותר בהירה. כשיבוא יום והאנושיות לא תמצא לה כל צורך בשום מפעל של שנאה, בטוחים אנו שאז זכר עמלק כבר כלה ואינו.

בכך רומז הרב לדברי רבנו בחיי, האומר שרשב"ע המצווה אותנו הוא קורא הדורות, והוא היודע לאיזה רע וחורבן העולם היה מגיע אלמלא הכחדתה של אומה זו. כשם שאם היינו יודעים על מדינה המתכננת לכלות את העולם בפצצת אטום, לא היו לנו ייסורי מצפון לכלותה - כך לא צריכים להיות לנו ייסורי מצפון בכילוינו של עמלק. אם מגיע יום שבו אנו מתקשים מבחינה מוסרית להבין את קיום המצווה, כנראה שבאמת "אבד זכרו" של עמלק. אך זאת יש לדעת, עצם העובדה שאנו כיום מתקשים בהבנת המצווה, זה בזכות הנחלתה של התורה שגאלה את העולם מהברבריות והאכזריות שבה היה שרוי, והובילה אותו למצב מוסרי גבוה יותר. העובדה שבעולם לא מתגאים בחורבן ובהרג המונים מוכיחה שמוסר התורה מחלחל אף אצל אומות העולם.

ושבע האומות, שרק מפני אותו השריד אשר נואלנו להותיר מהן גרמנו לנו כל אותן הצרות, החמריות והרוחניות, ולמדנו לעשות את כל תועבותיהן: שריפת בנים ובנות באש וכל תועבות האמורי, אשר היום, אחרי אשר היד האלקית הפיצה את ענני מאפליה אלה לכל עבר, לא נוכל גם לצייר את עומק הרשעה שהיה מאוחד כבר עם כל תכונת נפשן, - אתה יקירי שואל: למה התיחסנו אליהן באכזריות? לא נוכל לצייר, כמה חשוך ושפל היה העולם מבלעדי האכזריות הזאת שלנו, כמו שלא נוכל לצייר כמה רע ונתעב היה לולא ההארה הטהורה של אור ה' ודרכיו, אשר הארנו עליו במהלכנו ההיסטורי.

התורה ציוותה אותנו לקיים מצוות כדי לקיים את העולם הזה, והיא גם גילתה לנו שהאומה הרשעה הזאת מעכבת את העולם מלהתקדם ועל כן צריך לכלותם. אם כיום קשה לנו לתפוס מציאות של אכזריות שהייתה באומה העמלקית עד שעקב כך הייתה חייבת להסתלק מן העולם, זה מפני שהתקדמנו כל כך ברוך ה'. אשרינו שאנחנו לא מבינים.

בירור אומי של אומה

האנטישמיות האשימה את ישראל בכך שהוא עם צמא לדם ואוהב מלחמות. במשך הדורות, הגויים, ובמיוחד הנצרות, האשימו והעלילו עלינו עלילות דם נוראיות

בטענה שאנו אומה של רוצחים, לעומתם - העמים הנאורים, אוהבי השלום ומלאי אהוות העמים. כדי לעמוד באמת על אופייה של אומה, מבאר הרב זצ"ל שיש לבחון אותה לא רק בראשיתה אלא לאורך הדורות כולם, ובייחוד במגמה העתידית. וכך כותב הרב ב"שמונה קבצים" (ה, קעז):

כל תכונה המתגלה בחיים, מוכרת היא בעצמיותה, מהותה, בהגמרה. תוכן הרוחות שבקיבוצים, בשליטת הנפשיות האנושית המתגלה. בערך הגודל והעומק אשר לאמונה, מתגלה ההויה הפנימית אשר למתדבקים בה. ראשית הצמח הישראלי במילואו, בתור אומה, יצא בעז, בחומר דין ואדירות גבורה, "לא תתיה פל נשמה". ומה הוא השפע התדירי המחיה את רוח ישראל, מה הוא המכון האידיאלי? החסד והרחמים, טובת הכלל, טובת העולם, עליית החיים, הגדלת המציאות לכל פרטיה וענפיה, הרמת האדם למרומי השלום, "לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה" (ישעיהו ב, ד). העלאת החי למרומי השקט והשלווה הקבועה, וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ. המינות יצאה בראשיתה בהכרות החסד והאהבה, בשאלת איך מעשרים את התבן ואיך מעשרים את המלח, איך משלמים טוב לרעים ואיך מברכים את המקלל. וסופה, חרב ודם, אכזריות ורצח, מלחמות דמים שאינן פוסקות, ומשטמה עמוקה בין עם לעם, בין שבט לשבט ובין איש לאיש. והיינו דאמור רבנן בשיח סוד קודש, סטרא אחרא שרי בחיבורא וסיים בפירודא, וסטרא דקדושה שרי בפירודא וסיים בחיבורא. המגמות המעשיות והרוחניות מתגלות הן לא בצעדים הראשונים, כי אם באופי הקבוע, שהוא הולך ומתגלה כל מה ששטף התולדה הולך ונמשך. הנני נוטה אליה כנהר שלום. שאלו שלום ירושלים ישליו אוהביך.

נכון, עם ישראל בראשית הופעתו התחיל במלחמות לצורך כיבוש הארץ וההתנחלות בה, אך החרב והנשק אף פעם לא היו שאיפת חייו ולא נחרתו על דגלו. חזונו של עם ישראל מכוון ליום שבו יהיה שלום בעולם ולא יצטרכו את הנשק: "וכתתו חרבותם לאתים וחקניתותיהם למזמרות לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה". זהו החלום האידיאלי שלנו, ולכן הנשק הוא גנאי לנו (עי' שבת סג, א במשנה ובגמרא). בכלל, אנו שואפים לכך שאפילו לא יהיה רוע בין החיות הטורפות: "וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ" (ישעיהו יא, ו). לעומת זאת, הנצרות יצאה בראשיתה בהכרות חסד ואהבה ובצדקנות יתירה, אך מאז מילאה את העולם בחרב, בדם ובאכזריות. על כן מבאר הרב, שכאשר רוצים להתבונן על אופי של אומה, אין להסתכל על הראשית אלא על כל ההיסטוריה ובייחוד על מגמת העתיד: "והיינו דאמור רבנן בשיח סוד קודש, סטרא אחרא שרי בחיבורא (מתחיל בחיבור ואהבה) וסיים בפירודא (במלחמות דם אין קץ), וסטרא דקדושה שרי בפירודא (מתחיל במלחמות) וסיים בחיבורא (מסיים באהבת כל היש)".

ב"ה גם כיום ניתן להבחין באופי של אומתנו המצטיין ב"שלוש מתנות נתן הקב"ה לישראל: רחמנין, ובישנין וגומלי חסדים" (מדרש רבה נשא ח, ד) ואפילו במלחמותיה של אומתנו ניתן להבחין בהיכר רב "מה בין בני לבן חמי" (ברכות ז, ב) וכל שכן בעתות שלום.

המגמות המעשיות והרוחניות מתגלות הן לא בצעדים הראשונים, כי אם באופי הקבוע, שהוא הולך ומתגלה כל מה ששטף התולדה הולך ונמשך. הנני נוטה אליה כנהר שלום. שָׁלוֹם יְרוּשָׁלַם יִשְׁלִי אֶהְיֶה (תהלים קכב, ו).

מבט לעתיד

לאחר שיעשה הבירור הנוקב במלחמת עמלק וינוקו הסיגים, יבורר כי אפילו בעמלק יש ניצוצות שיש להם מקום, וכפי שכתב הרב ב"מדות הראיה" (אהבה, ו):

מדת האהבה השרויה בנשמת הצדיקים היא כוללת את כל הברואים כולם, ואינה מוציאה מן הכלל שום דבר ולא עם ולשון, ואפילו עמלק אינו נמחה כי-אם מתחת השמים, אבל ע"י הזיכוך מתעלה הוא לשורש הטוב, אשר הוא מעל לשמים, ונכלל הכל באהבה העליונה, אלא שצריך כח גדול וטהרה עצומה ליחוד נשגב זה.

מכל שראינו למדנו, שבירור סיגים יכול להתברר אף מתחת לשמים, וכפי שלימדונו חז"ל "מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק" (סנהדרין צו, ב), אלא שהדבר אפשרי רק לאחר סילוק הרשע באופן מוחלט, וכפי שהרב כותב ב"שמונה קבצים" (ח, רכח):

שנאת הרשעה, כשהיא עמוקה וגדולה, צריכה לבא בתחילת ברייתה יחד עם שנאת הרשעים. רק אחר כך היא מתמתקת על ידי כח הדעת ומתבררת, עד שהיא עומדת על נקיונה האצילי, שאין כי אם שנאת הרשעה לבדה, והנושאים שלה, שהם הרשעים בעצמם, מתמלאים עליהם רחמים, ויתמו חטאים ולא חוטאים. אבל אם מתחילת ברייתה תבא בצורתה האידיאלית, לכיין את מהותה רק על השנאה של הרשעה המופשטת, לעולם לא תצא אל הפועל בכחה אפילו בתור שנאת הרשעה, כי חסרון השנאה אל הרשעים יטשטש את השנאה של הרשעה עצמה, ואז כל אוצר הטוב מונח הוא בסכנה גדולה.

זה מה שלימד רבש"ע את שאול המלך. בתחילת הוויתו של עמלק היה צורך בבירור מעמיק של שנאת הרשעים והכחדתם, ורק כך נתעלה העולם ונתבשם במוסריותו עד שכח הרחמים בעולם שואף לאידאליות של "יתמו חטאים מן הארץ" (תהלים קד, לה) ולא חוטאים. ממשיך הרב וכותב:

וזה היה מקום המכשול של נפילים רבים, שנפלו מפני שהשתמשו בתחילת הוייתה של שנאת הרשעה במדה האצילית, והעדר שנאת הרשעים נתהפכה אחר כך

לאהבתם, ומתוך אהבת הרשעים נפלו הם עצמם באהבת הרשעה עצמה. על כן מוכרחת היא המחשבה הראשונה להיות בתכונת מדת הדין, ואחר כך מדת הרחמים באה, וממתקת אותה בשיתופה.

בזכות אבותינו, שהתבטלו לרצון הא-להי וקיימו את המצווה כהלכתה, קודם העולם לשאיפתו האידיאלית הנצחית כפי שהגדירו הרמב"ם בסוף הלכותיו (הל' מלכים ומלחמות יב, ד-ה):

לא נתאו הנביאים והחכמים (ל)ימות המשיח לא כדי שישלטו על כל העולם ולא כדי שירדו בגוים... ובאותו הזמן לא יהיה שם לא רעב ולא מלחמה ולא קנאה ותחרות... ולא יהיה עסק כל העולם אלא לדעת את ה' בלבד... שנאמר (ישעיהו יא, ט): "כי מְלָאָה הָאָרֶץ דְּעָה אֵת ה' כְּמִים לַיָּם מְכַסִּים".

מדוע "לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי"? כי "כי מְלָאָה הָאָרֶץ דְּעָה אֵת ה' כְּמִים לַיָּם מְכַסִּים". ככל שנפיץ יותר את דעת ה', העולם יהיה טוב יותר ומוסרי יותר. זהו החזון הנצחי של אומתנו. שנזכה לכך במהרה בימינו. אכי"ר.